

СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Zhuravliova L.S. The social adaptation of primary pupils with special needs of the psychophysical development / L.S. Zhuravliova // Actual problems of the correctional education: Ministry of Education and Science of Ukraine, National Pedagogical Drahomanov University, Kamyanets-Podilsky Ivan Ohyenko National University / edited by V.M. Synjov, O.V. Havrilov. – Issue 5.- Kamyanets-Podilsky: Medobory-2006, 2015.– P. 109–117

Л.С. Журавльова. Соціальна адаптація молодших школярів із особливостями психофізичного розвитку. Стаття присвячена проблемі соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку як однієї з найактуальніших проблем сучасної корекційної педагогіки. Автор підкреслює, що питання вдосконалення організації й змісту своєчасної комплексної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку в освітньому просторі загальноосвітніх навчальних закладів мають першочергове значення для підвищення ефективності навчально-виховного процесу, адаптації молодших школярів у середовищі здорових однолітків.

Особлива увага приділена теоретичному обґрунтуванню та практичному застосуванню корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку засобами ігрової діяльності. Висвітлюється необхідність використання ігрових занять не тільки як засобу підвищення рівня соціальної адаптації дітей, але й як емоційний потенціал, який дозволяє їм набувати соціальний досвід через виконання різних соціальних ролей, розвивати уміння зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу та набувати життєву компетентність.

Автор підкреслює, що підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку ефективно здійснюється з урахуванням навчально-ігрового й емоційно-чуттєвого аспектів, які створюють доброзичливий, психологічний клімат у групі; підвищують рівень сформованості соціальних, комунікативних та культурно-дозвіллевих компетенцій.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, соціальна адаптація, ігрова діяльність, ігрові заняття.

Л.С. Журавлёва. Социальная адаптация младших школьников с особенностями психофизического развития. Статья посвящена проблеме социальной адаптации детей младшего школьного возраста с особенностями психофизического развития как одной из актуальных проблем коррекционной педагогики. Автор подчеркивает, что вопросы совершенствования организации и содержания своевременной комплексной помощи детям с особенностями психофизического развития в образовательном пространстве общеобразовательных учреждений имеют первостепенное значение для повышения эффективности учебно-воспитательного процесса, адаптации младших школьников в среде здоровых сверстников. Особое внимание уделено теоретическому обоснованию и практическому применению коррекционно-развивающей работы, направленной на повышение уровня социальной адаптации младших школьников с особенностями психофизического развития средствами игровой деятельности.

Освещается необходимость использования игровых занятий не только как средства повышения уровня социальной адаптации детей, но и как эмоциональный потенциал, который позволяет им приобретать социальный опыт через выполнение различных социальных ролей, развивать умение сосредотачиваться, самостоятельно думать, развивать внимание.

Автор подчеркивает, что повышение уровня социальной адаптации младших школьников с особенностями психофизического развития эффективно осуществляется с учетом учебно-игрового и эмоционально-чувственного аспектов, которые создают доброжелательный, психологический климат в группе; повышают уровень сформированности социальных, коммуникативных и культурно-досуговых компетенций.

Ключевые слова: дети младшего школьного возраста, социальная адаптация, игровая деятельность, игровые занятия.

На сучасному етапі розвитку корекційної освіти в Україні та інших країнах світу зростає роль досліджень, спрямованих на пошук ефективних шляхів організації і проведення корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають особливості психофізичного розвитку в загальноосвітньому просторі. Однією з актуальних вбачається проблема забезпечення ефективності навчального і виховного процесу, пошук таких засобів педагогічного корекційного впливу на особистість дитини з порушенням психофізичного розвитку, які б забезпечували достатній для її успішної соціалізації та самореалізації розвиток особистості в умовах перебування в загальноосвітньому навчальному закладі, а також у сім'ї.

Як засвідчують вітчизняні та зарубіжні вчені (І. Бех, В. Бондар, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет), кількість дітей із

особливостями психофізичного розвитку й порушеною поведінкою незмінно зростає. Це стало результатом впливу цілої низки патологічних факторів, що негативно впливають на розвиток дитини. До них можна віднести погіршення соціальної і екологічної обстановки, недиференційований підхід до навчання, завищені вимоги шкільної освіти, що випереджають темпи розвитку головного мозку дитини.

Етіологія подібних розладів представлена п'ятьма основними чинниками:

- фізіологічний аспект (неповноцінність зорового сприймання, оптико-просторова недостатність, несформованість або недорозвинення усного мовлення, сенсорні утруднення, порушення міжаналізаторної взаємодії);

- психологічний аспект: (затримка розвитку вищих психічних функцій: уваги, пам'яті, сукцесивних і симультанних процесів);

- генний аспект (спадкова обтяженість, конституціональна схильність, етіопатогенетичний чинник);

- нейропсихологічний аспект (вплив функціональної асиметрії півкуль головного мозку);

- соціальний аспект (соціально-педагогічний, організаційно-педагогічний) (дія, що надається сучасними соціально-економічними концепціями розвитку на всі сфери життя).

Соціальні, політичні та економічні зміни в Україні ускладнюють умови життя кожної людини, особливо змінюють соціокультурну ситуацію, яка впливає на становлення й розвиток особистості. Дестабілізація в суспільстві, деяких сім'ях, відсутність сприятливих екологічних, економічних, гігієнічних умов для майбутніх матерів і дітей, недоліки дошкільного, шкільного, сімейного виховання ще більше ускладнюють ситуацію щодо навчання та виховання дітей з проблемами розвитку.

Ще на початку свого розвитку така дитина має первинний дефект, який за відсутністю необхідної корекційної допомоги ускладнюється, з'являються вторинні відхилення, які заважають їй соціально адаптуватися.

Адаптація молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку до навчання у школі – одна з найактуальніших проблем сучасної педагогіки. Процес адаптації – вузловий момент становлення дитини в якості суб'єкта навчальної діяльності. По-перше, тому, що під час адаптації до шкільного навчання дитина отримує орієнтацію в системі поведінки, яка надовго визначає її подальший розвиток. По-друге, в ході цього процесу формується учнівський колектив з певним рівнем соціально-психологічної згуртованості. Взаємини у дитячому колективі виступають могутнім засобом залучення особистості дитини до нових соціальних функцій, культури, норм поведінки, характерних для школи.

Питання вдосконалення організації й змісту своєчасної комплексної допомоги дітям з особливостями психофізичного розвитку в освітньому просторі загальноосвітніх навчальних закладів мають першочергове значення для підвищення ефективності навчально-виховного процесу, адаптації в середовищі здорових однолітків.

Різні аспекти корекційно-розвивального навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку ґрунтовно представлені в дослідженнях вітчизняних вчених (І. Бех, В. Бондар, В. Синьов, В. Тарасун, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.).

Закономірності виховання дітей із порушеннями розвитку, особливості їх спеціальної освіти та розвитку, шляхи соціальної адаптації та реабілітації цієї категорії осіб досліджували у своїх працях науковці: В. Бондар, Л. Вавіна, Л. Виготський, В. Засенко, Т. Зикова, А. Колупаєва, С. Конопляста, Б. Корсунська, Т. Лещинська, М. Малофєєв, Н. Назарова, Т. Пелимська, О. Резнікова, О. Стребелева, Л. Тігранова, М. Шеремет, Л. Шипіцина, М. Шматко, Т. Фуряєва.

Особливості психолого-педагогічної корекції розглядали такі вчені, як Л. Занков, О. Граборов, Н. Кузьміна, М. Гнезділов, Т. Власова, І. Грошенкова, Г. Дульнєв, І. Єременко, В. Лубовський, Б. Пінський, Є. Соботович. Вони підкреслювали комплексний характер корекційної роботи у процесі навчання та виховання дітей із порушеннями розвитку.

Успішна адаптація до шкільного життя є предметом дослідження багатьох авторів. Проблемі готовності до шкільного навчання приділяється значна увага в методологічних, теоретичних експериментальних і прикладних дослідженнях педагогів, психологів, фізіологів (Л. Божович, Л. Виготський, Н. Уткіної, З. Калмикової, Г. Кравцової, Р. Овчарової, Н. Салміної, Д. Ельконіна та ін.).

Проблема дезадаптації дітей знаходить своє практичне втілення у низці дисертаційних досліджень останніх років (О. Белавіна, О. Плескач, Н. Савіна, О. Прищепа та ін.). Численні дослідження з проблеми дезадаптації молодших школярів (Л. Борисова, Е. Воронцова, В. Комарова, В. Крутецький та ін.) доводять, що саме у цьому віці відбувається порушення процесу соціального розвитку, соціалізації індивіда. Дезадаптація, яка заважає успішній соціалізації дітей, їх гармонійному розвитку, перешкоджає подальшому навчанню та загальній соціально-психологічній адаптації молодших школярів.

Дослідження ігрової діяльності і впливу на людину здійснювали вчені різних галузей науки, зокрема, Н. П. Локалова, Н. Нікушкіна, К. Д. Ушинський, Є. Сапогова, А. С. Макаренко та ін.

Зверненість до даної проблеми обумовлена зміною парадигм, орієнтованих, перш за все, на особистість школяра. Ранній початок навчання, інтенсивні навчальні програми, об'єм інформації, що збільшився, підвищення вимог до освіти, бажання розвинути розумові здібності дітей, їх творчу активність в загальноосвітній практиці не

завжди поєднуються з можливостями збереження і зміцнення їх здоров'я. Це породжує ще одне протиріччя між потребою у формуванні творчої, самостійної, гуманної, внутрішньо вільної, всесторонньо розвиненої особистості, здатної цінувати себе і інших, що вимагає великих зусиль від неї самої, і необхідністю збереження фізичного і психічного здоров'я дітей.

Мета та завдання статті полягають у теоретичному обґрунтуванні та розкритті особливостей корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку засобами ігрової діяльності.

Процес соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку впливає на подальшу успішність процесу їх соціалізації.

Успішності протікання процесу соціалізації може сприяти правильно організована система взаємодії батьків та педагогів, спрямована на формування і розвиток соціальних якостей, досвіду у навчальному середовищі і за його межами. Ігрові заняття виступають одним із ефективних засобів підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів.

За допомогою гри діти пізнають світ, розширюють пізнавальні можливості, розвивають активність, витримку, спритність. Під час гри у дітей формуються вміння та навички, необхідні їм для виконання соціальних та професійних ролей у майбутньому. Крім того, гра озброює дитину доступними для неї засобами активного відтворення, моделювання за допомогою зовнішніх предметних дій [2, с.64].

Гра належить до традиційних і визнаних методів навчання і виховання учнів. Важливість цього методу полягає в тому, що в ігровій діяльності освітня, розвиваюча й виховна функція діють у тісному взаємозв'язку. Як метод навчання гра організовує, розвиває учнів, розширює їхні пізнавальні можливості, виховує особистість. У грі дитина може бути вільною і всемогутньою, незалежною і самостійною, розвивається фізично, емоційно, інтелектуально та естетично.

Як стверджує Є. Сапогова, гра виступає одним із найефективніших методів навчання, що максимально активізує інтелектуально-практичні та творчі можливості індивіда [5, с.57].

У сучасній теорії ігрової діяльності питання про природу гри є одним з головних. Її донині висловлюються погляди на гру як діяльність, обумовлену біологічними причинами (інстинкти, потяги). Неспроможність таких поглядів спростовують самі дитячі ігри, що відрізняються за своїм змістом не тільки в залежності від історичної епохи, але й у дітей, що живуть в один час, але в різних культурних, економічних та географічних умовах. Провідне положення гри визначається не кількістю часу, що присвячується ігровій діяльності, а тим, як вона задовольняє його основні потреби. У надрах гри

зароджуються і розвиваються інші види діяльності, вона найбільшою мірою сприяє психічному розвитку.

Важливого значення надавали грі видатні педагоги К. Ушинський та А.Макаренко [6; 4]. Так, К. Ушинський відзначав, що “в грі формуються всі якості душі людської, її розум, її серце і її воля, і, якщо говорять, що ігри завбачають майбутній характер і майбутню долю дитини, то це треба розуміти по-різному: не тільки у грі виявляються нахили дитини і відносна сила її душі, але й сама гра має вплив на розвиток дитячих здібностей і нахилів, а внаслідок цього, і на її майбутню долю” [6, с.103]. А. Макаренко вважав, що гра має дуже великий вплив на розвиток дитини, “яка дитина у грі, така вона буде і у роботі, коли виросте. Тому виховання майбутнього діяча відбувається саме у грі...” [4, с.87].

У психологічних і педагогічних дослідженнях переконливо доведено, що під час гри відбувається різнобічний розвиток дитини. Таким чином, з одного боку, гра є самостійним видом діяльності дитини, а з іншого – необхідний додатковий вплив дорослих для того, щоб гра стала її першою “школою”, засобом виховання і навчання. Зробити гру засобом виховання та розвитку означає вплинути на її зміст, навчити дітей способам повноцінного спілкування. Однак результати досліджень психологів та педагогів переконливо свідчать, що без допомоги дорослих шлях формування суспільної поведінки може бути довгим і хворобливим, особливо для дітей з особливостями психофізичного розвитку. Впливаючи на поведінку дітей педагог повинен враховувати їх індивідуальні особливості, тенденції розвитку. Але у всіх дітей, без винятку, необхідно заохочувати бажання бути самостійними, формувати уміння, що реально забезпечать самостійність [1, с.91].

Ігрова діяльність є провідним засобом соціальної адаптації дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку, що впливає на такі дезадаптуючі психічні стани, як тривожність, емоційна напруженість, депресія та психічна втомлюваність. Впливаючи на мотиваційну сферу, ігрова діяльність задовольняє потреби в самовираженні, у виході з напруженої соціальної ситуації, у підтриманні соціальних зв'язків.

Ігрова форма занять для дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку створюється на уроках за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, які виступають як засіб спонукання, стимулювання учнів до навчальної діяльності. Ігрові прийоми і ситуації під час уроку підпорядковані таким основним напрямкам: дидактична мета ставиться перед учнями у формі ігрового завдання; навчальна діяльність підкоряється правилам гри; навчальний матеріал використовується як засіб, у навчальну діяльність вводиться елемент змагання, що переводить дидактичне завдання в ігрове; успішне

виконання дидактичного завдання зв'язується з ігровим результатом [1, с.194].

Ігрові заняття, як засіб соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку, посідають важливе місце в навчально-виховному процесі, оскільки не тільки сприяють соціальній адаптації та активізації діяльності учнів, а й виконують ряд інших функцій:

правильно організована з урахуванням специфіки матеріалу гра тренує пам'ять, допомагає учням сформувати мовленнєві уміння і навички;

гра стимулює розумову діяльність учнів, розвиває увагу і пізнавальний інтерес до предмету;

гра – один з прийомів подолання пасивності учнів [1, с.203].

Ігрові заняття для дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку важливо проводити систематично й цілеспрямовано, починаючи з елементарних ігрових ситуацій, поступово ускладнюючи й урізноманітнюючи їх у міру нагромадження в учнів знань, вироблення вмінь і навичок, засвоєння правил гри, розвитку пам'яті, виховання кмітливості, самостійності, наполегливості тощо.

Аналіз літератури дозволив визначити особливості ігрових занять, що сприяють соціальній адаптації дітей молодшого шкільного віку з особливостями психофізичного розвитку:

1. Різноманітність предметного змісту ігор, що представляє широкий спектр знань про навколишній світ.

2. Емоційна привабливість, що забезпечує мотивацію до позитивної взаємодії з соціумом.

3. Практична спрямованість на творчість, що дає можливість самореалізації.

4. Досвід індивідуального проживання унікальних соціальних ролей.

5. Навички соціально адекватної поведінки.

Ігрові заняття допомагають зблизити дітей, об'єднати їх спільною та цікавою для всіх діяльністю. Регулярне проведення ігрових занять збагатить молодших школярів новими враженнями, буде сприяти формуванню соціальних компетенцій та нового соціального досвіду [3, с.19].

Отже, ми вважаємо доцільним використання ігрової діяльності не тільки як засобу підвищення рівня соціальної адаптації молодших школярів з особливостями психофізичного розвитку, але й як емоційний потенціал, який дозволяє їм набувати соціальний досвід через виконання різних соціальних ролей, розвивати уміння зосереджуватися, самостійно думати, розвивати увагу та набувати життєву компетентність.

Потребують подальшого дослідження проблеми розробки форм і методів інтеграції ігрової діяльності, введення їх в структуру шкільних занять, дослідження емоційного стану дітей з особливостями психофізичного розвитку за допомогою проєктивних діагностичних методик.

Список використаних джерел

1.Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Феликс Борисович Березин. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.; **2.Вольнская Л. Б.** Социокультурная и личностная адаптация человека на различных стадиях жизненного цикла: [учеб. пособие] / Людмила Борисовна Вольнская. – Издательство: Флинта; НОУ ВПО «МПСИ» – 2012. – 165 с.; **3.Локалова Н.П.** 120 уроков психологического развития младших школьников / Наталья Петровна Локалова. – М.: Ось-89, 2006. – 160 с.; **4.Макаренко А.С.** Книга для батьків / Антон Семенович Макаренко. – К.: Рад. школа, 1980. – 327 с.; **5.Сапогова Е.Е.** Психологические особенности переходного периода в развитии детей 6-7 лет: автореф. канд. дис. / Е. Е. Сапогова– 1986. – 211 с.; **6.Ушинський К.Д.** Вибрані педагогічні твори [Текст] : в 2-х т. Т.1. Теоретичні проблеми педагогіки : пер. з рос. / Костянтин Дмитрович Ушинський; за ред. А. І. Пискунова – К. : Рад. шк., 1983. – 496 с.

Spysok vykorystanyh dzerel

1.Berezyn F. B. Psykhycheskaya y psykhyfyzjyolohycheskaya adaptatsyya cheloveka / Felyks Borysovych Berezyn. – L. : Nauka, 1988. – 270 s.; **2.Volynskaya L. B.** Sotsyokul'turnaya y lychnostnaya adaptatsyya cheloveka na razlychnykh stadyakh zhyznennoho tsykla: [ucheb. posobyie] / Lyudmyla Borysovna Volynskaya. – Yzdatel'stvo: Flynta; NOU VPO «MPSY» – 2012. – 165 s.; **3.Lokalova N. P.** 120 urokov psykholohycheskoho razvytyya mladshykh shkol'nykov / Natal'ya Petrovna Lokalova. – M.: Os'-89, 2006. – 160 s.; **4.Makarenko A. S.** Knyha dlya bat'kiv / Anton Semenovych Makarenko. – K.: Rad. shkola, 1980. – 327 s.; **5.Sapohova E. E.** Psykholohycheskye osobennosty perekhodnoho peryoda v razvytyy detey 6-7 let: avtoref. kand. dys. / E. E. Sapohova– 1986. – 211 s.; **6.Ushyns'kyy K. D.** Vybrani pedahohichni tvory [Tekst] : v 2-kh t. T.1. Teoretychni problemy pedahohiky : per. z ros. / Kostyantyn Dmytrovych Ushyns'kyy; za red. A. I. Pyskunova – K. : Rad. shk., 1983. – 496 s.

L.S. Zhuravliova. The social adaptation of primary pupils with special needs of the psychophysical development. The article deals with the problem of social adaptation of children of primary school age with special needs of the psychophysical development as one of the most pressing problems of modern correctional pedagogy. The author stresses that the issue of improving the organization and content of timely comprehensive care for children with special needs of the psychophysical development in the

educational environment of secondary schools are very important for improving the educational process, for adaptation of primary school children among healthy peers.

Special attention is paid to the theoretical study and practical application of correctional and developing work aimed at improving the level of social adaptation of primary pupils with special needs of the psychophysical development by means of playing activity. Highlights the need of using gaming lessons not only as a mean of increasing the level of social adaptation of children, but also as an emotional capacity that allows them to acquire the social experience through the performing of different social roles, to develop the ability to focus, to think by themselves, to develop attention and gain the vital competence.

The author underline that increasing the level of the social adaptation of primary pupils with special needs of the psychophysical development is effectively carried out with consideration of educational and entertaining, and emotional and sensual aspects that create a friendly, psychological climate in the group; increase the level of formation of social, communicative and cultural and recreational competences.

Key words: children of primary school age, social adaptation, playing activity, gaming lessons.

Отримано 13.02.2015 р.